

Posudek oponenta habilitační práce

Univerzita	Komenského v Bratislavě
Fakulta	Pedagogická
Habilitační obor	Speciální pedagogika
Uchazeč	PhDr. et PhDr. Martin KALEJA, Ph.D.
Pracoviště	Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta
Habilitační práce	<i>Determinanty edukace sociálně vyloučených žáků z pohledu speciální pedagogiky</i>
Oponent	Prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.
Pracoviště	Masarykova univerzita, Brno, Pedagogická fakulta

Text posudku (rozsah dle zvážení oponenta)

Autor habilitační práce PhDr. et PhDr. Martin Kaleja, Ph.D. se dlouhodobě zabývá ve své pedagogické a vědeckovýzkumné činnosti problematikou etopedie, v užším zaměření na problematiku žáků žijících v sociálně vyloučených lokalitách, případně v lokalitách, kterým hrozí sociální exkluze. Studovaný problém zkoumá komplexně z pohledu jak žáků a učitelů, zejména v základních školách, tak rodičů sociálně vyloučených žáků včetně prostředí, ve kterém žijí. Právě díky komplexnosti jeho pohledu na zkoumanou problematiku s využitím řady realizovaných výzkumných projektů kvalitativního i kvantitativního charakteru a díky účelně zpracovanému přesahu jednotlivých oborů získává jeho habilitační spis na originalitě a zajímavosti.

Oponovaná habilitační práce PhDr. Martina Kaleji, Ph.D. je vydaná knižně pod názvem *Determinanty edukace sociálně vyloučených žáků z pohledu speciální pedagogiky* (Ostrava: OU v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2014, 247 s. ISBN 978-80-7464-544-0). Výzkumná monografie je recenzovaná třemi recenzenty: prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D., prof. PhDr. Štefan Pikálek, CSc. a prof. dr. hab. Marek Konopczyński.

Výzkumná monografie je postavena na čtyřech hlavních výzkumných projektech autora: *Možnosti zefektivnění výchovně vzdělávacího procesu ve vztahu k romskému žákovi* (2008, I. etapa), *Aven vakeras pal o Roma – Mluvme o Romech* (2009), *Edukace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami z pohledu rámcových vzdělávacích programů* (2010) a *Analýza klíčových determinant ovlivňujících proces edukace dětí, žáků a studentů se SVP v kontextu rámcových vzdělávacích programů* (2011), které jsou doplněny celou řadou dílčích výzkumných šetření v období 2006-2014 let.

Cílem předloženého habilitačního spisu je přinést nové, ucelené poznání ve zkoumaném

oboru, poukázat na nutnost interdisciplinárně-oborové provázanosti, definovat elementární determinanty edukace sociálně vyloučených žáků z pohledu speciální pedagogiky.

Ke zpracování habilitační práce autor použil monografickou proceduru s uplatněním zásady analyticko-syntetické a komparační. Byla zpracována a kriticky vyhodnocena celá řada pramenů psaných česky, slovensky, německy a anglicky. 55 titulů z celkového počtu 330 je v angličtině, což dokazuje autorovu velmi dobrou orientaci nejen v naší, ale i v cizojazyčné literatuře. Zpracování teoretického textu přináší autorův zasvěcený přehled a kritickou analýzu realizovaných výzkumů ze sledované oblasti u nás i v zahraničí a svědčí o hlubokých znalostech problematiky autora. Teoretické pasáže jsou úzce propojeny s empirickými výsledky z realizovaných výzkumů v letech 2006-2014 (viz výše). Jde o kvantitativně i kvalitativně orientované výzkumné projekty realizované v ČR, jejichž cílovou skupinu tvořili děti, žáci a jejich rodiče a rodiny, žijící v sociálně vyloučených lokalitách v rámci ČR, případně žijících v lokalitách, kterým hrozí sociální exkluze. Další druh výzkumu byl cíleně zaměřen na školy a pedagogické pracovníky, kteří pracují s výše uvedenou cílovou skupinou. Je možné konstatovat, že vhodnou skladbou výzkumných otázek a řady podotázek a výzkumných hypotéz, jakož i adekvátně volenou metodologií celé řady výzkumných šetření se autorovi podařilo zcela naplnit cíle, které pro svůj výzkum formuloval.

Habilitační práce je členěna do čtyř hlavních kapitol bohatě vnitřně strukturovaných. V první kapitole jsou uvedena epistemologická východiska, ve kterých se autor zabývá speciálněpedagogickými otázkami oboru v přehledném zpracování a epistemologickými otázkami sociálního vyloučení. Současně se vyjadřuje k metodologickým otázkám zkoumání sociálně vyloučených žáků, přičemž přesně definuje sociálně vyloučeného žáka v souvislosti s riziky k problémovému chování, k dispozici k poruše chování a k mentálnímu postižení. Je to jediná kapitola, která je pojednána čistě teoreticky. K jejímu zpracování nemám připomínky.

Druhá kapitola je věnovaná problematice prostředí vyloučených žáků. Zde jsou zpracovaná témata týkající se rodinných struktur, sociálně vyloučených rodin, institucionální péče v souvislosti s aspekty sociálního vyloučení. V závěru kapitoly jsou uvedené charakteristiky školských rezidenčních zařízení v ČR a na Slovensku. Kromě teoretického zpracování dané problematiky jsou do kapitoly zařazeny dva výzkumné projekty, jeden realizovaný v letech 2006-2007 a zpracovaný metodou kvalitativního šetření. Osloveni byli pedagogičtí pracovníci (10) s dlouholetou praxí se sociálně vyloučenými žáky. Cílem kvalitativní analýzy bylo zjistit interpretaci pojetí negativních vlivů působení rodiny, funkčnosti rodiny, socioedukativní potíže žáka, které mají přímý vztah rodinnému prostředí. Oceňuji výběr a zpracování tohoto výzkumného projektu. Dalším pokračováním v daném tématu zkoumání byla výzkumná sonda realizovaná

metodou kvantitativního výzkumu na základních školách v Ostravě (6) se zaměřením na zjištění dopadů sociálního vyloučení v rovině sociologické a v rovině sociálního znevýhodnění žáků (2011). Souhlasím s autorem výzkumného projektu, který uvádí, že názory pedagogických pracovníků ovlivňují postoje lidí, jejich vztah k práci a ostatním lidem a jsou významnou složkou psychosociálního vývoje žáků.

Třetí kapitola je věnována problematice sociálně vyloučenému žákovi v edukačním procesu. Tuto kapitolu považuji v celé habilitační práci za stěžejní a také uvedené výzkumy (opět dva) za významné pro výuku této cílové skupiny žáků. V teorii jsou velmi dobře zpracovaná témata, jako je charakteristika sociálně vyloučeného žáka, základní škola jako vzdělávací instituce, didaktické aspekty výuky na základní škole. Toto poslední téma je doplněno výzkumným šetřením se zaměřením na kvalitativní analýzu didaktických aspektů výuky na vybraných sedmi školách v Ostravě. Centrem pozornosti byly tyto konkrétní výzkumné oblasti: deskripce výchovně vzdělávacího procesu, vybraných pedagogických jevů, sociálního prostředí žáků, aktivit žáků a pedagogických doporučení ve vztahu k učiteli, žákům a rodičům. Kvalitativní analýza didaktických aspektů výuky obsahovala tři témata: oblast didakticko-metodickou, edukativně psychosociální a interpersonálně relační. Celé vyhodnocení výzkumu je velmi kvalitně zpracováno včetně uvedení obecných závěrů výzkumu na s. 103, což opět značí o velké erudovanosti autora. V následující subkapitole je uveden ještě jeden výzkum autora (2012), který je zaměřen na vzdělávání jako hodnota a předchází mu kvalitně zpracovaná teoretická východiska.

Poslední čtvrtá kapitola se věnuje tématu postavení speciálního pedagoga v edukačním procesu, jeho osobnosti, výchovným stylům, autoritě, otázkami komunikace pedagoga se žákem. Teoretické zpracování tématu je doplněno výzkumným šetřením autora. Jedno výzkumné šetření řeší determinanty komunikace v interakci mezi pedagogem a žákem. Autor sleduje jevy kategorizační, interpersonální, didaktické a relační. Oceňuji vyhodnocení výzkumného projektu, poznámky autora jsou adekvátní situaci a svědčí o jeho velmi dobré znalosti zkoumané problematiky z vlastní praxe. Druhý výzkumný projekt se zabývá realizací aktuálního monitoringu a deskripcí pěti škol v republice. V závěru kapitoly jsou uvedena speciálněpedagogická doporučení pro teorii a praxi, které postrádám v závěru habilitační práce.

Závěr habilitační práce (možná proto, že se jedná o knižní vydání a byl to požadavek vydavatele) se mi zdá spíše jako shrnutí než samotný závěr. To už úvod má větší vypovídající hodnotu. Je příliš krátký a málo obsažný vzhledem ke kvalitě zpracovaného textu, plného analýz, komparací studií naší i zahraniční proveniencí a výsledků výzkumných šetření autora. Při řešení otázek rovných příležitostí některá důležitá data zcela chybí, např., že Česká republika ratifikovala

v září 2009 *Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením*, kterou v prosinci 2006 schválilo Valné shromáždění OSN (zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů – antidiskriminační zákon). Ostatní povinné náležitosti pro výzkumnou monografii jsou v práci splněny: Summary, literatura, rejstřík věcný a jmenný, jsou doloženy i přílohy týkající se publikovaných výzkumných projektů.

Závěr

Předložená habilitační práce je zpracována z odborného hlediska na vysoké úrovni a přináší nové poznatky pro obor speciální pedagogika. Na provedení habilitační práce vysoce oceňuji argumentační jednoznačnost, její přehledné členění a logickou návaznost dílčích částí. Autor využil dostatečného množství odborných pramenů tuzemské i zahraniční provenience, důsledně přitom odkazoval na použité zdroje. Silná stránka habilitační práce spočívá v množství uvedených výzkumných projektů zpracovaných autorem. Výsledky výzkumných šetření jsou doloženy a jsou původní. Interpretace výsledků je opřena o aktuální poznatky a je možné hovořit o posunutí oborového poznání. Jedná se o práci komplexně vyčerpávající sledovanou problematiku a v našich podmínkách je svým přístupem ojedinělá. Lze konstatovat, že habilitační práce je na odpovídající formální i stylistické úrovni. Zpracováním habilitační práce autor prokazuje hluboké teoretické znalosti zkoumaného problému v teoretické, výzkumné a interpretační rovině. Konstatuji, že realizovaná výzkumná šetření přispějí k rozvoji speciálně pedagogické teorie i praxe.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce (počet dotazů dle zvážení oponenta)

1. Uveďte v bodech Vaše nejzávažnější zjištění ve sledované oblasti.
2. Uveďte nejdůležitější zjištění, ve kterých byste chtěl pokračovat ve výzkumu.

Závěr

Habilitační práce PhDr. et PhDr. Martina Kaleji, Ph.D., *„Determinanty edukace sociálně vyloučených žáků z pohledu speciální pedagogiky“* **splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru **Speciální pedagogika**.

prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.

V Brně 18. 11. 2014